

УДК 81'374.2

Сюта Г. М.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПОЕТИЧНОГО СЛОВНИКА ТАДЕЯ КАРАБОВИЧА

У статті здійснено розгляд найбільш показових аспектів мовотворчості Т. Карабовича як представника україномовного літературного процесу в діаспорі. Продемонстровано, що активне послуговування мовними знаками етнокультури у мовостилі цього автора поєднується з рисами модерного способу образотворення – це визначає особливості його ідіопоетичної системи загалом та поетичного словника зокрема.

This article deals with the analysis of main aspects of individual poetic system of T. Karabovych as a representative of Ukrainian literature process in Diaspora. In his poetry the using of language ethnocultural signs combinates with some features of modern fiction and this fact determined the peculiarities of his idiopoetic system and his individual poetic vocabulary.

Із когорти носіїв і популяризаторів української культури поза межами етносередовища Тадей Карабович – один із найменш відомих читачам та дослідникам в Україні. Однак і мовна особистість, і творчий доробок цього українськомовного поета з Холмщини заслуговує на увагу вже тому, що на сьогодні він – один із найпопулярніших представників літературного процесу близького зарубіжжя (Польщі), які свідомо й активно прилучаються до творення єдиного мовно-образного простору української ментальності.

Особливості ідіопоетики Т. Карабовича визначають кілька чинників. З одного боку, це творення української поезії поза межами України, що апріорі націлює авторів на максимальне збереження особистісної й літературної національної ідентичності; З іншого боку – і за віковими параметрами, і за принципами образо- й текстотворення, і за естетичними уподобаннями цей поет найближчий до покоління українських вісімдесятників та ранніх

“дев’яностиків”. Отже, спробуймо визначити, в яких концептуальних позиціях індивідуально-авторського словника реалізуються ці грані мовної особистості Т. Карабовича, наскільки гармонійно поєднуються у мові його творів ментальна закоріненість в національну словесну традицію і тяжіння до модерного способу вербалізації власного світовідчуття.

Орієнтованість Т. Карабовича на вираження, підкреслення засобами поезії своєї українськості – важливий мовно-естетичний аспект його ідіопоетики, що переконливо демонструє співзвучність із системою традиційних засобів української словесності. Ця співзвучність виявляється передусім у системному й систематичному освоєнні народнопоетичного, народнопісенного словника, зокрема лексики з усталеною, закріпленою багатомірковою практикою поетичного слововживання етноконотацією (традиційні фітономени, орнітономени, топоніми, гідроніми тощо). Так, помітний сегмент індивідуального словника Т. Карабовича формують фітономени (*мальви, любисток, чебрик* і т. ін.). Апелюючи до імпліцитно властивого їм міфопоетичного й символічно-оцінного змісту, Т. Карабович не тільки використовує їх у традиційному ракурсі (*Мене Холмицино кохана .. пригадай / коли **чебриком** зросту* (2, 10); *мамине серце велике / при **мальвах** пригадаю про тебе* (2, 11); *будеш молитися до Твоїх зірок / будеш молитися до Твоїх **калин / любистків і чебрику*** (3, 58), але й продуктивно вживлює у модерні за формою і змістом контексти (*Монотонія молитов Господніх / причастя **мальв** / колись збагну тебе Господи / але буде вже пізно / замало молюся Тобі* (3, 20).

Значно інтенсивніше функціонально-семантичне навантаження у поетичній системі Т. Карабовича мають показові для національної словесності орнітономени *ластівка, журавлі, лелека, жайворонки, чайка*. Кожен із них у континуумі авторової поезії формує широке асоціативно-семантичне поле, окреслює набір найбільш актуальних асоціативних зв’язків, у рамках яких поетична семантика реалізується і в її традиційному ракурсі, і в оновленій, індивідуальній інтерпретації. Так, наприклад, істотний розвиток засвідчує образ *лелека*. Узагальнюючи й модифікуючи зафіксовану спеціалізованими виданнями етносемантику як Божої птиці, символу добробуту, щастя, затишку [1, 331], Т. Карабович універсалізує його у

семантичному ракурсі 'пам'ять, спогад', часто пов'язуючи з ностальгійними згадками про малу батьківщину, дитинство тощо: *коли промину / лелеки креслитимуть / обширні круги над Бубновом* (2, 45); *жодні вірші не врятують тебе* [від забуття – Г. С.] / *ані лелеки* (2, 41); *кружляє наді мною лелека дитинства* (3, 38); *ті веснянки, що їх наспівували лелеки / де вони зараз* (3, 11).

Активним вербалізатором поетичного мотиву 'пам'ять, спогад' у поезії Т. Карабовича є і такий показовий для української словесності орнітообраз, як журавель (*журавлі*), пор.: *Мене Холмицино кохана/ не забудь/ .. і погано про мене/ не говори/ до журавлів* (2, 10). Порівняно з образом *лелека* він виявляє інтенсивнішу експресивність, пов'язану, ймовірно, з контекстним акцентуванням внутрішньої форми назви цього птаха, який "символізує стержкість, відлюдність" [1, 331]. Це визначає виразно індивідуальний параметр освоєння орнітосимволу *журавель* (*журавлі*) у мовостилі Т. Карабовича – його сакралізацію через систематичне асоціативно-семантичне розгортання в рамках мотиву молитви, прощі, сповіді тощо: *Вигулькне рання імла з вирію / вагань / так молитимуться журавлі перед прощеною* (2, 15); *Молитимуться журавлі / прозорі / у фіолеті / сповіді* (3, 18); *Тут зграї журавлів моляться / ще сьогодні в осінні негоди* (2, 8).

Носіями протилежного експресивного значення є орнітообрази *ластівка* та *жайворонок*, які в поезії Т. Карабовича часто стають асоціатами кохання (пор.: "**ластівка** – символ весни.., щастя.., коханої дівчини" [4, 78]): *Загублений щем кохання кличеш як ластівку* (2, 9); *Виглядаю тебе як ластівку* (3, 21). Водночас ні "Словник символів" [4, 50], ні словник-довідник "Знаки української етнокультури" [1, 216] не фіксують символізацію "кохання" за образом *жайворонок*, отже його контекстуальне освоєння саме в цьому семантичному аспекті можемо визнати індивідуальною знахідкою Т. Карабовича: *Коли я думав про наше кохання / нагадали мені весняні поля з / жайвірками / їх безмежна височінь / і щастя / і я посмів прирівняти нас до / жайворонків* (3, 36). На користь встановленого асоціативного зв'язку свідчать наявні в структурі поетичного вислову епітет *весняний* (весна – пора кохання), абстракт *щастя* тощо.

Стилістично підтримується і водночас продуктивно розвива-

ється в напрямку розширення смислової структури слова також традиційна семантика орнітообразу *чайка*: *самітна чайка / наче небокрай крилата / в болотяних долях мого / дитинства* (3, 47). Наведена ілюстрація засвідчує, з одного боку, його стилістичну актуальність як експлікатора народнопісенної експресії суму, самотності, а з другого – переконливо демонструє перенесення у нетипову для нього семантичну площину “дитинство”.

Згадана вище сакралізація орнітосимволу *журавель* – лише один із контрапунктів поетичного словника Т. Карабовича, в якому сакральна лексика формує потужний лексико-тематичний сегмент. Розгляньмо, наприклад, мовно-стилістичну репрезентацію образу *молитва*. Його функціонально-семантичне втілення забезпечують різнотипні метафоричні моделі:

– генитивна метафора (*Молитва дня / молитва вечора і ночі / .. молитва віри в Тебе* (3, 47); *прославляю силуети віків / бо у їх криницях / зберігається глибінь молитви* (2, 30); *Свідомість молитви / настоюється / мовчанням* (2, 45); *Як поясните зміст слів / що їх написав тоді Месія / над озером / мовчання / тростиною молитви / на галактиці піску* (3, 7);

– об’єктна метафора (*В ожинах достиглих пошукаю молитви* (2, 7);

– предикативна метафора (*В очах твоїх відчуваю тривогу / адже проминає наша молитва* (3, 21); *Від того чекання вільгінніє / молитва* (3, 28) і т. ін.

Семантико-експресивна динамізація відповідного образу відбувається при його вираженні дієсловом *молитися*, якому граматично підпорядковується сакральний номен *Бог* або ж його тексто-ві кореференти: *Зараз молюся Богові вдень і вночі* (3, 31); *колись збави тебе Господи/ але буде вже пізно/ замало молюся Тобі* (3, 20). Водночас скерування дії *молитися* на об’єкти навколишньої дійсності зумовлює послаблення власне сакральної семантики й посилення переносного значення цього дієслова: *будеш молитися до Твоїх зірок* (3, 58).

Окрім іменника *молитва* та спільнокореневого з ним дієслова *молитися* індивідуальний словник Т. Карабовича продуктивно поповнюють також сакральні номени *сповідь, причастя, ковчег, Богослужба* тощо. Здебільшого вони функціонують як складники

ширших метафоричних комплексів, виразно зберігаючи при цьому пряме значення, носіями якого вони є у конфесійному стилі: *Вся сповідь Богові тремтить як жертва* (3, 34); *Коли огорта- тиме мої спомини / самотність / пригадаю ковчег дому / з якого / покликав мене Господь* (3, 9); *Дні єрусалимські / Богослужби досвітні / трудні молитви перед причастям* (3, 49).

Цілковито в руслі конфесійної традиції репрезентований у поезії Т. Карабовича і кореферентний ряд назв Бога – *Господь, Господь Бог, Учитель: коли в самоті ростеш як камінь / душа легшає і визнає Бога* (3, 39); *Шукатимеш Господа як шукаєш / оправдання пророцтва / або перельоту журавлів над октавою / неба* (3, 22); *жага причастя неймовірна / як лік життєдайний Господа Бога* (3, 49); *прийми мої вірші .. як зустріч Самаритянки з Учителем / біля колодязя Євангелії* (3, 56).

Характерно, що автор не тільки використовує прямі номінативні значення сакральних номенів, а й активізує їх внутрішньоформний потенціал відповідно до контекстних потреб конкретного вірша, як-от: *В ожинах достиглих пошукаю молитви* (3, 7); *перший слуга Божий / жайворонок / причацатиметься жадобой березня* (2, 44); *прийми оці вірші як ікону про тебе / .. прийми мої вірші як причастя* (3, 56); *Виглядає мене моя мама / Божя мати Холмської землі* (2, 12).

Синтез традиції і модерну у поезії Т. Карабовича особливо виразно простежується у тому сегменті індивідуального поетичного словника, який покриває потреби мовного вираження образу людини. Саме тут простежуємо найбільше точок перетину мовостилю цього автора з творчістю хронологічно найближчих йому вісімдесятників І. Малковича та В. Герасим'юка й ранніх дев'яностиків І. Ципердюка, С. Процюка – передусім у розробленні домінантних мотивів психологічного портретування людини. Так, під час зіставлення мовностилістичних систем цих авторів помічаємо одноставне акцентування емоційно-психологічного стану *духовної розгубленості* людини, яка в сучасному світі почувачється самотньою, беззахисною і морально скаліченою. Саме ці ознаки стають семантичною основою вибудовування метафоричних характеристик людини в поезії Т. Карабовича, пор.: *скалічений поплавою самоти / стоїш без захисту як тополя або*

мальва (3, 25); *скалічений життям / неначе жебрак змиваєш своє обличчя перед свідками* (3, 25); *від того чекання можливо / вже завтра крикнеш / аж почує цей крик самотність* (3, 25); *в мені ця прірва / самотності / неначе яструб* (3, 7); *огортає мої спомини / самотність* (3, 9); *здійсню думки втечі у самотність / єдину мрію дитинства* (3, 31). Ці образи концептуально неспівмірні ні з лірико-епічною традицією, коли мотив самотності найчастіше пов'язується з мотивами нерозділеного кохання, ліричної туги (як-от у М. Вінграновського *Не руш мене, / я сам самую*), ні з поезією шістдесятників-дисидентів, де образ *самотність* має виразне аксіологічне звучання через послідовну актуалізацію у контексті лексико-семантичного поля “неволя, тюрма”. Найближчі до трактування Т. Карабовича паралелі знаходимо у мовистілях дев'яностиків, для яких самотність стає своєрідною емотемою психологічного портретування людини: *Під екватором смерті стоїш до розпуки один / І ридаш охрипле, ледь-ледь узаконене соло* (С. Процюк); *маленьку самоту / на зернину зламаного відчаю / подаруй усім кого засвідчую / крижму тиші у твоїм саду* (І. Андрусак) і под.

До принципово важливих мотивів мовотворчості Т. Карабовича, які накладають виразний відбиток на формування й розвиток його поетичного словника, належить також універсальна для української літератури тема *поезії*. І ця стрижнева лексема, і цілий ряд її контекстуальних вербалізаторів (напр., гіпонім *вірші*, універсалізовані до рівня мовних знаків етнокультури власні назви *Кобзар*, *Шевченко* та ін.) – активні одиниці авторської мови, які засвідчують тенденцію до кардинального смислово-експресивного розшарування. Так, позитивний вектор осмислення теми словесної творчості, її ролі в житті людини демонструють контексти такого змісту: *Мене Холмицино кохана / не забудь / .. і мої поезії пригадай* (2, 10); *розквітає поезія / спрагою / повернення* (3, 32); *Я пригадую перші мої вірші / овіяні наснагою / одкровення* (3, 46); *Мої вірші калинова заграва / журавлиний обрій / наснага / мальви* (3, 49); *Я читав Кобзар Шевченків / а запах яблук в саду / п'янив мої очі та серце / будив мою душу малу* (2, 13). Загальний високий стиль наведених контекстів і відповідну оцінність образу *поезія* підтверджують наявні у структурі поетичних висловів художні деталі –

епітети *калиновий, коханий, журавлиний*, дієслівні характеристики *розквітати, пам'ятати, п'янити, будити*, апеляція до позитивно-оцінного змісту образу малої батьківщини *Холмицина*, флоронома *мальви*, поетизмів *душа, серце, очі*, абстракта *насага* тощо. Водночас модерний спосіб мовомислення Т. Карабовича дозволяє йому моделювати образ поезії і в негативно-оцінній, подекуди й зневажливій тональності. Зокрема, цей тип образотворення зумовлюється асоціаціями *поетичний дар – тягар та поезія – муки творчості, біль*. На текстовому рівні вони знаходять вияв в оригінальних індивідуально-авторських генітивних метафорах *залізо поезії, кров віршів*, пор: *Колись в мить зневіри наляже на мене / залізо / поезії / відійду з-посеред вас* (3, 51); *коли покличе мене Господь / стану перед ним наго / буде мене судити з моєї поезії / адже липка кров моїх віршів / завжди керувалася до нього* (2, 44).

Розгляд лексико-семантичних параметрів індивідуального поетичного словника Тадея Карабовича підтверджує різногранність мовної особистості цього автора. Творячи українську поезію в умовах ізолюваності від рідномовного середовища, він забезпечує єдність мовно-образного простору національної словесності в Україні та в діаспорі. Гармонійно поєднуючи ознаки закоріненості в національну словесну традицію (активне послуговування мовними знаками етнокультури) із рисами модерного способу образотворення, Т. Карабович витворює самодостатню поетичну ідіосистему, яка заслуговує на популяризацію серед українських читачів та окрему увагу дослідників.

Література

1. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К., 2006.
2. Карабович Т. Біля вогню: Поезія. – Варшава, 1990.
3. Карабович Т. Кличу тебе як ластівку. – Варшава, 1991.
4. Потапенко О., Дмитренко М. та ін. Словник символів. – К., 1997.